

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 9, גיליון מס' 6, 5 ביוני 2019

התחרות בין אל-קאעדה לדאעש על הובלת הג'יהאד במערב אפריקה

ד"ר אריאל קוד*

בסוף אפריל 2019, לראשונה מזה חמש שנים, הופיע מנהיג המדינה האסלאמית (דאעש) אבו בכר אל-בגדאדי בסרטון וידאו שבו הפציר בתומכיו להמשיך בג'יהאד נגד אויבי "הח'ליפות". בסרטון שפורסם בידי סוכנות אל-פרקאן, זרוע המדיה המרכזית והוותיקה של דאעש, קיבל אל-בגדאדי אל חיק הארגון שתי קבוצות שנשבעו לו אמונים, אחת במאלי והשנייה בבורקינה-פאסו.¹ שתי הקבוצות הללו ביצעו בשבועות האחרונים מספר התקפות, הן נגד כוחות מקומיים במאלי וניז'ר והן נגד כוחות מערביים, אמריקאים וצרפתים, שמוצבים באזור לצורך המלחמה בג'יהאדיסטים.² אולם, התבססות דאעש באפריקה אינה בגדר האיום היחיד שניצב בפני מאלי ושכנותיה, כמו גם בפני מדינות מערביות להן אינטרסים באזור ובראשן צרפת. גם אל-קאעדה, שמתחרה נגד דאעש על הובלת "הג'יהאד העולמי", מתבסס באזור, והתחרות ביניהם מחריפה את איום הטרור במערב אפריקה ואף ביבשת כולה.

נוכחות דאעש ברחבי אפריקה כיום כוללת בין היתר שלוחות (ארגונים שנשבעו אמונים לדאעש) במצרים, לוב, תוניסיה, סומליה וניגריה, וכעת גם במאלי ובורקינה-פאסו. לאל-קאעדה תומכים רבים במצרים וסיני, אך נוכחותם ופעילותם מתגמדת לאור הצלחותיו של "מחוז סיני" של דאעש.³ בניגריה בוקו חראם, הארגון המרכזי שהיה מזוהה עם אל-קאעדה, העביר את תמיכתו לדאעש. בלוב, נאמני אל-קאעדה ונאמני דאעש נאבקים ביניהם ומול גורמים נוספים על שליטה בחלקים במדינה. לעומת זאת, בסומליה, אל-שבאב אל-מג'אהדין שומר על נאמנותו לאל-קאעדה ונחשב לשלוחת הארגון במזרח אפריקה, החולשת גם על קניה וטנזניה. לאל-קאעדה גם שלוחה במגרב, הפועלת באלג'יריה, תוניסיה, מרוקו, ומדינות נוספות באזור.

אל-קאעדה במגרב קשור לארגון ממאלי בשם אנצאר אל-דין, שניצל ב-2012 התקוממות עממית נגד השלטון המרכזי, השתלט על חבל אזוואד והפך אותו ל"אמירות אסלאמית". אנצאר אל-דין פעל יחד עם ארגוני ג'יהאד נוספים המזוהים עם אל-קאעדה במגרב כגון "אל-תוחיד ואל-ג'יהאד במערב אפריקה" (להלן: אל-תוחיד ואל-ג'יהאד) ו"החותמים בדם". יחדיו החילו פרשנות מחמירה של חוקי השריעה, דבר שבא לידי ביטוי, בין היתר,

* ד"ר אריאל קוד הוא חבר בדסק לחקר רשתות מזה"ת במרכז משה דיין.

¹ Robin Wright, "Baghdadi is Back – and Vows that ISIS Will be, Too", *The New Yorker*, April 29, 2019, accessed May 29, 2019, at <https://www.newyorker.com/news/news-desk/baghdadi-is-backand-vows-that-isis-will-be-too>

² Caleb Weiss, "Islamic State Claims Several ISGS Attacks Across the Sahel", *Long War Journal*, March 29, 2019, accessed May 29, 2019, at <https://www.longwarjournal.org/archives/2019/03/islamic-state-claims-several-isgs-attacks-across-the-sahel.php>

³ Adam Hoffman, "'Attacking the Khawarij of al-Baghdadi': Is al-Qaeda's Egyptian Affiliate Making a Comeback?", *Jihadscope*, November 13, 2017, accessed May 29, 2019, at <https://dayan.org/content/attacking-khawarij-al-baghdadi-al-qaedas-egyptian-affiliate-making-comeback>

בענישה גופנית (למשל: סקילה לנואפים או גדיעת גפיים לגנבים) ופגיעה באתרים היסטוריים מהתקופה הטרום-אסלאמית.⁴ כך לדוגמה ביולי 2012, ערפו פעילי אנצאר אל-דין את ראשו של פסל אל-פארוק, "המגן" המיתולוגי של טימבוקטו,⁵ במה שהזכיר את הרס פסלי הבודהה הענקיים בבמיאן, אפגניסטן, בידי הטאליבאן בשנת 2001.

הצלחתם של אנצאר אל-דין ושותפיו להשתלט על אזוואד הובילה בסופו של דבר להתערבות צבאית של צרפת במאלי שהחלה בדצמבר 2012 ונמשכת למעשה עד היום. מעורבות צבאית זו אמנם סילקה את הארגונים הגייהאדיסטיים ממרכזי הערים ומיגרה זמנית את שלטונם, אך לא סיימה את המלחמה נגדם, נהפוך הוא. המעורבות הצרפתית גררה שלל איומים ופעולות טרור מצד אל-קאעדה ושלוחותיו.⁶ בינואר 2013 תקפו פעילי אל-תוחיד ואל-ג'יהאד ו"החותמים בדם" שדה גז באן-אמינאס שבאלג'יריה, אשר מופעל בשיתוף פעולה בין הממשלה האלג'יראית וחברות מסחריות מבריטניה ונורבגיה. במאי אותה שנה, תקפו ארגונים אלו בסיס צבאי ומכרה אורניום בניז'ר, המופעל בידי חברה צרפתית. באוגוסט 2013 התאחדו שני הארגונים והחלו לפעול תחת השם "אל-מֶרְאָבְטוֹן". בנובמבר 2015, תקפו פעילי אל-מראבטון את בית המלון רדיסון בעיר במקו, בירת מאלי; ובינואר 2016, תקפו את בית המלון "ספלנדיד" בעיר וואגדוגו, בירת בורקינה-פאסו. עשרות בני אדם נרצחו בפיגועים אלו.

עליית דאעש כשחקן בין-לאומי עם עשרות אלפי פעילים ותומכים בכל רחבי העולם, אשר מצליח לייצר טרור נגד המערב (ובפרט נגד צרפת), הקרינה גם על מאלי ושכנותיה, והארגון החל לחדור לזירה בצל התגברות המתקפות של אל-קאעדה. במאי 2015 בכיר מאל-מראבטון נשבע אמונים לאל-בגדאדי, ופלג זה של נאמני דאעש ביצע בספטמבר ובאוקטובר 2016 שלושה פיגועים נגד יעדים שונים במאלי, בבורקינה-פאסו ובניז'ר;⁷ ובאוקטובר 2017 הוא גם תקף מן המארב כוחות קומנדו אמריקאים בניז'ר.⁸ שלוחה זו ממשיכה לבצע מתקפות בגבול מאלי-ניז'ר. אולם למרות מה שנראה היה כהתחזקות דאעש באזור, שמרו ארגוני ג'יהאד שונים שם על הזדהותם עם אל-קאעדה ועל נאמנותם למנהיגו אימן אל-ט'יואהרי. יתר על כן, ייתכן שדווקא הצלחותיו הצבאיות של דאעש בסוריה ובעיראק בשנים 2015-2017, התפשטותו למחוזות נוספים מחוץ לסוריה ועיראק, תעמולתו המתוחכמת והאכזרית, והחזית האחידה והמגובשת שהציג, השפיעו עליהם בעקיפין או במישרין ועודדו אותם להתאחד.

מגמה זו של איחוד שורות החלה עם היווסדות אל-מראבטון והיא הגיעה לשיאה בחודש מארס 2017 כאשר ארגון אנצאר אל-דין התמזג עם אל-מראבטון ועם שתי קבוצות ג'יהאדיסטיות נוספות מהמרחב המזוהות עם אל-קאעדה, ויחדיו ייסדו את נְצֶרַת אל-אסלאם ואל-מֶסְלָמִין (להלן: נצרת אל-אסלאם). ארגון זה נחשב כיום

Charles Lister, "Jihadi Rivalry: The Islamic State Challenges al-Qaida", *Brookings Doha Center* ⁴ Analysis, Paper Number 16, January 2016, p. 11, accessed May 29, 2019, at <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/en-jihadi-rivalry-2.pdf>

"Ansar Dine Fighters Destroy Timbuktu Shrines", *Al-Jazeera*, July 1, 2012, accessed May 29, 2019, at ⁵ <https://www.aljazeera.com/news/africa/2012/06/2012630101748795606.html>

"France, US Top Al Qaeda's List of Western Targets", *France 24*, August 5, 2013, accessed May 29, ⁶ 2019, at <https://www.france24.com/en/20130805-france-qaeda-terror-aqap-target-mali-us-embassies>

Jason Warner, "Sub-Saharan Africa's Three "New" Islamic State Affiliates", *CTC Sentinel*, Volume 10, ⁷ Issue 1, January 2017: 28-32, p. 29, accessed May 29, 2019, at https://ctc.usma.edu/app/uploads/2017/01/CTC-Sentinel_Vol9Iss1119.pdf

Rukmini Callimachi, "ISIS Affiliate Claims October Attack on U.S. Troops in Niger", *The New York Times*, ⁸ January 13, 2018, accessed May 29, 2019, at <https://www.nytimes.com/2018/01/13/world/africa/niger-isis-green-berets-attack.html>

לארגון הג'יהאד הגדול והמסוכן בסאהל.⁹ נצרת אל-אסלאם אינו רק בגדר ארגון מורדים מקומי, הוא חלק מאל-קאעדה ומשום כך מחובר לשלוחות אחרות של הארגון, במיוחד באפריקה. פעילותו של נצרת אל-אסלאם, המשתקפת בסרטוני תעמולה שהפיק הארגון באמצעות זרוע המדיה שלו, "אל-זלאקה",¹⁰ חרגה מגבולות מאלי וחיברה יחדיו ג'יהאדיסטים מהאזור. באמצעות הרשת שטוה אל-קאעדה בבורקינה-פאסו ייסד נצרת אל-אסלאם שלוחה מקומית מטעמו, בשם "אנצאר אל-אסלאם", שמאז 2017 ביצעה מספר התקפות על יעדים שונים.¹¹

התחרות בין אל-קאעדה לדאעש על נאמנותם של ארגוני טרור מקומיים, אינה ייחודית לאפריקה וקיימת גם במקומות אחרים כמו קשמיר למשל, והיא לא מבשרת טובות למדינות שבהן פועלים הג'יהאדיסטים.¹² תחרות זו מביאה את שני הצדדים לבצע מתקפות קטלניות יותר, המכוונות הן נגד יריבים מקומיים והן נגד הנוכחות המערבית-נוצרית באזור, בין אם כוחות צבאיים, תיירים, עסקים מסחריים ואף כנסיות. המתקפות הופכות להיות סמליות יותר, כחלק מהמלחמה שאסרו אל-קאעדה ודאעש על המערב ובעלי בריתו. שתי דוגמאות מהתקופה האחרונה ממחישות את התופעה. האחת, מפברואר 2019, בה תקפו פעילי נצרת אל-אסלאם בסיס של האיחוד האירופי בבמקו מאלי. בסרטון שתיעד את המחבלים עם צאתם למתקפה רואים את חלקם ישובים ברכב שטח לבן עליו הכיתוב UN (ראשי תיבות של האו"ם). בהודעה שפורסמה מטעם אל-זלאקה בפלטפורמות המקוונות של אל-קאעדה נמסר כי המתקפה כללה שני מחבלים מתאבדים ועוד שישה מחבלים שהסתערו מתוך נכונות למסור נפשם; וכי התוקפים נותרו בבסיס במשך שעות רבות. בסיפא של ההודעה נכתב כי "כוחות הכיבוש האירופים נמצאים שם [בבסיס] בכדי לאמן צבא מאלי".¹³

מתקפה סמלית נוספת התרחשה באפריל 2019, כאשר חמושים הסתערו על כנסייה בבורקינה פאסו. מתקפה זו הייתה ככל הנראה רק ההתחלה, שכן עד סוף מאי הותקפו שלוש כנסיות נוספות. עשרים בני אדם נרצחו במתקפות אלו.¹⁴ אמנם שום ארגון לא לקח אחריות עליהן אך נראה כי נאמני דאעש עומדים מאחורי המתקפה, שניתן לראותה כחלק מן התגובה על הפיגוע בניו-זילנד ב-15 במארס, שבו נרצחו 49 מתפללים בשני מסגדים על ידי לאומן אוסטרלי; וכחלק מפיגועי הנקם שביצעו נאמניו בסרי לנקה בערב חג הפסחא בשתי כנסיות מקומיות. בעוד אל-קאעדה הבהיר לאחר המתקפות בניו-זילנד כי הנקמה לא תכלול את בתי התפילה של הנוצרים, דאעש אינו מהסס לתקוף כנסיות, כפי שקרה בעיראק ובצרפת, ולהתנכל לנוצרים באשר הם.¹⁵

Djallil Lounnas, "The Transmutation of Jihadi Organizations in the Sahel and the Regional Security Architecture", *Barcelona Centre for International Affairs (CIDOB)*, Future Notes, No. 10, April 2018, pp. 2-3, accessed May 29, 2019, at

https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/menara_papers/future_notes/the_transmutation_of_jihadi_organizations_in_the_sahel_and_the_regional_security_architecture

¹⁰ השם "אל-זלאקה" (האדמה החלקלקה) מבוסס על קרב אל-זלאקה (בספרדית: La batalla de Sagradas) שנערך בשנת 1086 בין צבא מוסלמי שפלש לספרד ממצרי 41 גיברלטר לצבא נוצרי שניסה לעצור את התבססות המוסלמים בספרד.

¹¹ Héni Nsaibia and Caleb Weiss, "Ansarul Islam and the Growing Terrorist Insurgency in Burkina Faso", *CTC Sentinel*, Volume 11, Issue 3, March 2018: 21-26, accessed May 29, 2019, at

<https://ctc.usma.edu/app/uploads/2018/03/CTC-Sentinel-Vol11Iss3.pdf>

¹² אריאל קוך, "התחרות בין ארגוני הטרור בחבל קשמיר על הובלת הג'יהאד נגד הודו", **ביהייב: רשתות חברתיות במזרח התיכון**, 7 במרץ, 2019, נצפה ב-29 במאי, 2019 ב-<https://dayan.org/he/content/5277>

¹³ "עמליתאן אסתשהאדיתאן והג'וים בסתה אנע'מאסיין עלא קאעדה לקואת אלאתחאד אלאורובי אלע'אזיה פי אלעאצמה אלמאליה באמאקו (שתי פעולות הקרבה עצמית והתקפה עם שישה 'מסתערים המוכנים למסור נפשם' על בסיס של הכוחות הפולשים של האיחוד האירופי בבירת מאלי במקו)", האתר של **סוכנות אל-ביאן להפקות מדיה** (Bayaan.info), 26 בפברואר, 2019, נצפה ב-29 במאי, 2019, ב-<https://bayaan.info/archives/1814>

¹⁴ "Gunmen Raid Burkina Faso Church, Kill Four", *Reuters*, May 26, 2019, accessed May 29, 2019, at <https://www.reuters.com/article/us-burkina-security-christians/gunmen-raid-burkina-faso-church-kill-four-idUSKCN1SW0S3?il=0>

¹⁵ אריאל קוך, "התגובות לפיגוע בניו זילנד בראי ארגוני ג'יהאד עולמי", **ביהייב: רשתות חברתיות במזרח התיכון**, 7 באפריל 2019, נצפה ב-29 במאי 2019 ב-<https://dayan.org/he/content/5296>

למעלה: תמונה שפורסמה בידי אל-זלאקה, סוכנות המדיה של נצרת אל-אסלאם ואל-מסלמין, ובה נראה אחד המחבלים המתאבדים שהשתתפו במתקפה נגד בסיס האיחוד האירופי בבמקו בירת מאלי

לסיכום, לאור התגברות הטרור הגייהאדי במאלי ושכנותיה נראה כי חוסר ביטחון ימשיך לאפיין את המרחב. המצב שנוצר מדיר שינה מעייני מנהיגים במערב, וביטוי לכך ניתן למצוא בפעילות הצבאית של צרפת, בריטניה וארצות הברית באזור. תכליתה של מעורבות צבאית זו היא למנוע מארגוני טרור המזוהים עם אל-קאעדה ודאעש להתבסס במרחבים מדבריים ללא ריבונות. הנוכחות של דאעש במאלי ושכנותיה והתחרות בינו לבין אל-קאעדה מגבירות את החדירה של רעיונות סלפיים-גייהאדיסטיים למרחב, את ניסיונות הגיוס לשורות הארגונים השונים ואת הקשר בין ארגוני טרור "מקומיים" לארגונים הטרנס-לאומיים האלה. עלייתו של ארגון נצרת אל-אסלאם משקף מגמה זו. ארגונים מקומיים אלו שואפים להשתלט על שטחים במדינות הכושלות בהם הם פועלים, ואילו אל-קאעדה ודאעש מנכסים את פעילותם של ארגונים אלה לטובת מאבק עולמי ושואפים להפוך את שטחי הפעילות שלהם לחממה של טרור. חממה כזו עלולה לייצר טרור שיפגע ביעדים שונים באזור, בין אם מסחריים (כמו מכרות מחצבים טבעיים) ובין אם תיירותיים (כמו מלונות); להוות השראה לקהילות מוסלמיות במדינות נוספות באפריקה; ואף לצאת מתחומי אפריקה כדי לפגוע בשטחיהן של מדינות המערב "הצלבניות".